

TERDIK SZILVESZTER

Teodorovics Arsza (1767–1826) szerb ortodox festő és a görögkatolikusok

November 8-án – az ónaptár szerint Szent Demeter nagyvérta-nú ünnepén – nyílt meg a Budapesti Történeti Múzeum budavári központi épületében a **SZERB SZÉKESEGHÁZ A TABÁNBAN – AZ ELTŰNT RÁCVÁROS EMLÉKEZETE** című kiállítás, amelynek fókuszában a II. világháborúban komoly károkat szenvedett, de még helyreállítható, ennek ellenére 1949-ben politikai okokból lerombolt ortodox székesegyház története áll, azon belül is különös hangsúly esik az egykori ikonosztázion fennmaradt festményeire, Teodorovics Arsza (Arsenije Teodorović) műveire (1. kép, BTM Kiscelli Múzeum).

1. kép

A közel 70 darab ikont az utóbbi években Újvidéken szakszerűen restaurálták, a mostani kiállításon látható ikonválogatásnak köszönhetően a hazai közönség most találkozhat először ennek a nagyszabású munkának az eredményeivel. A teljes anyagot érintőképernyőkön lehet tanulmányozni, amihez Szőke Balázs elkészítette az ikonosztázion virtuális rekonstrukcióját is (2. kép). A kiállítás kurátora Csáki Tamás, társkurátorok Golub Xénia, Vukovits Koszta és Jómagam.

2. kép

Budának a Gellért- és a Várhegy között elterülő Tabán nevű városrészében a török hódoltság idején már biztosan jelentős számú ortodox népesség élt, akik többségében rácok, feltehetően szerbek voltak. A 16., de inkább a 17. századtól saját püspökökre is van adat. A tabáni szerbek létszáma 1690-ben, az Arsenije pátriárka vezetésével zajló nagy bevándorlás során jelentősen megnövekedett, új templomot is emeltek, amelyet Szent Demeter tiszteletére szenteltek. 1742. május 1-jén kezdtek hozzá a sokkal nagyobb, Mayerhoffer Ádám pesti építómester által tervezett templomhoz, amelynek ugyanazon év novemberében már kézen állt a boltozata és a tetőzete is. 1751-ben szentelték fel ünnepélyesen a Szentháromság tiszteletére, a korábbi védőszent kultuszát a nyugati karzaton kialakított Szent Demeter-kápolna ápolta tovább, a 19. században pedig az ikonosztáz egyik alapképe (3. kép). A monumentális épülethez illő reprezentatív berendezés elkészítésére várni kellett még majd három évtizedet.

1810 szeptemberében a Tabánban óriási tűz pusztított, amelynek áldozatul esett az ortodox székesegyház barokk berendezése is. A katasztrófát követő helyreállítás évekig tartott. 1813-ban az egri Pádics Péter (Petar Padić) faragóval szerződtek az új ikonosztáz elkészítésére, aki az egész munkáért hatezer forintot kapott. A díszesen faragott faépítményt két év múlva állították be (1. kép). Pádics az ezt követő években görögkatolikus templomok számára is dolgozott: biztosan az ő műve az abaújszántói és az abodi görögkatolikus templom ikonosztáza, ő vagy

3. kép

mestere, Jankovics Miklós dolgozott a szerencsi és az egykori sajpálfalai képfalon és a még álló, eredeti főoltáron is. A monumentális budai ikonosztázion faragott állványzata nem volt olyan szerencsés, mint az ikonok: mára csupán néhány tagozat, oszlopok, képkeretek és a három ajtó maradt fenn.

A képfal elkészültéről hallva a pancsovai születésű, de ekkor már Újvidéken élő, a bécsi művészeti akadémián 1788 és 1792 között tanulmányokat folytató Teodorovics Arsa festő írt levelet Vitkovics János (Jovan Vitković) budai parókusnak, amelyben a „szerb nemzet első festőjeként” ajánlja magát a festői munkák elvégzésére. Teodorovics valóban tapasztalt, elismert művésznek számított, ekkor már pontosan húsz ikonosztáz megfestésén volt túl. A budai közösség 1817. május 28-án szerződött vele a képfal 68 ikonjának, márványozásának, aranyozásának, illetve egyéb festői munkák elvégzésére, az egész megbízásnak 1818. májusi kezdéssel két év alatt kellett (volna) eleget tennie. A megállapodás szerint összesen 9000 ezüster forint járt neki, amelyet több részletben kapott meg. Teodorovics nem egyedül dolgozott, műhelyében számos segédet foglalkoztatott: ő készítette a vázlatrajzot és festette az alakokat, a segédek a háttereken és más részleteken dolgoztak, itt a szerződésben azt

is próbálták kikötni, hogy „saját kezűleg” fessen. Az óriási munkával 1820-ra készültek el.

Azért is tartom fontosnak felhívni Teodorovics Arsa munkásságára a figyelmet, mert több megbízást görögkatolikus megrendelőktől nyert el. Feltehetően még bécsi tanulmányai alatt kerülhetett kapcsolatba a császárvárosban gyakran megforduló Baccsinszky András munkácsi püspökkel (1772–1809), akinek anamorfikus portróját is elkészítette. Sajnos a rajz ma már nincs meg, csupán Kőszeghy Elemér művészettörténész 1941-ben felvett hazai ingóságeltárában említi, mint az ungvári püspökségen őrzött műtárgyat. Pontos leírását és fényképét sem mellékelte az adatgyűjtéskor, feltehetően különleges készítéstechnikája okán tartotta említésre méltónak. Az anamorfózis olyan, szinte a felismerhetetlenségig torzított képet jelent, amely csak egy rá-

helyezett tükörtárgy (pl. henger) segítségével válik értelmezhetővé, a kompozíció ugyanis csak a tükörtárgy felületén megjelenő képben „áll össze”. Teodorovics festői bravúrnak számító portréja alapján úgy sejtethetjük, hogy jó viszonyban lehetett a munkácsi püspökkel. Az is elképzelhető, hogy a portré az egyik korai, délvidéki megrendeléséhez kapcsolódott: 1795 és 1797 között már ő festette a bácskeresztúri Szent Miklós görögkatolikus templom ikonosztázionját (4–5. kép). Ide néhány évtizeddel korábban Mária Terézia királynő éppen a munkácsi egyházmegye területéről telepített be rutén jobbágyokat, Baccsinszky híveit.

Teodorovics Arsa első nagyobb megbízása a bajai Szent Miklós szerb templom ikonosztázionjának megfestése volt, a képek egy részével 1793-ban már elkészült (6. kép). Erről azért kell megemlékeznünk, mert az

4. kép

1810-es években a hajdúdorogi ikonosztázion képein dolgozó egyik festő, Hittner Mátyás bajai származásának vallotta magát, s joggal feltételezhetjük, hogy láthatta, részben ismerhette Teodorovics munkásságát is. Festői stílusuk a korszakra jellemző, késő barokk, időnként a hagyományos bizánci ikonográfiára is reflektáló művészet. Arra vonatkozó adatunk nincs, hogy Hittner járt volna akadémiára, inkább a hazai idősebb mesterek tanulmányozására szorítkozhatott, többek között Teodorovicséra.

Teodorovics Arsza nem csupán a munkácsi, hanem a nagyváradi görögkatolikus egyházmegyében is kapott megbízásokat. Ő festette a belényesi Szent Demeter görögkatolikus templom képfalát 1811-ben (7-8. kép, Tóth Zsuzsa felvételei). A belényesi uradalmat, ahol jelentős létszámú románység élt, a nagyváradi görögkatolikus püspök 1781-ben a latin egyházmegyétől kapta meg, hogy biztosítva legyenek a püspökség fenntartásának költségei. Az itteni új templom építése a nagyváradi székesegyház építésével párhuzamosan folyt. A belényesi ikonosztázion formailag egyébként rokon megoldásokat mutat a nagyváradi ortodox, ún. Holdas templom képfalával, amelynek festésére 1816-ban szerződött szintén Teodorovics Arsza, míg testvére, Alexander kisebb volumenű faragási munkákat vállalt föl ugyanekkor.

Teodorovics Arsza több mint három évtizedes alkotói pályája során félszáz ikonosztázion megfestésében vett részt mint vezető mester. Ez óriási szám, hatása ennek köszönhetően még halála után is meghatározó volt. Aki szeretné alaposabban megismerni főművének, a budai ikonosztáziónak a legjelentősebb táblaképeit, 2019. február 17-ig meglehet, ha ellátogat a budapesti Történelmi Múzeum kiállítására.

